

NUMISMATISCHE GETUIGENISSEN I.V.M. HET GEVANGENISWEZEN TE GENT

1. Het Rasphuis

Over het Rasphuis, het verdwenen tuchthuis op de Coupure, zijn er sedert 1972 in “Ghendtsche Tydingen” reeds heel wat artikels verschenen. (1) Toch nog even het geheugen opfrissen:

Op het einde van de 18de eeuw is men te Gent naar het voorbeeld van elders begonnen proeven te nemen met het tuchthuis, een andere instelling dan de stedelijke gevangenis (in Gent op dat ogenblik in het Geeraard de Duivelsteen gevestigd). Men wou een instelling die bestemd was voor landlopers en voor daders van minder zware misdrijven. Tijdens het Oostenrijks bewind onder Maria Theresia werd door de Staten van Vlaanderen in 1771 aan Vilain XIII, groot-baljuw van Gent, opgedragen een project uit te werken met als doel de landloperij te doen verminderen. De plannen voor dit tuchthuis werden gemaakt door de architect Malfaisin in samenwerking met Vilain XIII en de Jezuïet Klukman. De eerste vijf vleugels van het gebouw werden gebouwd in 1772 en 1773 en ingehuldigd in mei 1775. Tijdens het Hollands bewind (1815-1830) werd door koning Willem I beslist dat het gebouw op de Coupure volledig moest afgewerkt worden. Dat werd gerealiseerd in 1825-26. Het gebouw telde nu de acht voorziene vleugels. Reeds in 1825 werden twee stenen opschriften op de voorgevel die herinnerden aan de oprichting en aan de afwerking van het gebouw, ingehuldigd. (2) Het gebouw in de vorm van een achthoek besloeg een oppervlakte van meer dan 4 ha. De acht vleugels vormden acht binnenpleinen in de vorm van een trapezium. In “Ghendtsche Tydingen” verschenen reeds foto’s van het gebouw, zowel van de voorgevel als van de binnenkoer. (1) Op verscheidene tijdstippen waren er meer dan 1200 gedetineerden. In de volksmond droeg het tuchthuis de naam “Rasphuis”, omdat het werk van de gedetineerden hoofdzakelijk bestond uit het raspen van campechehout waarmee verf werd gemaakt voor het verven van textiel. Het Rasphuis werd in 1935 gesloten en afgebroken. Op de vrijgekomen plaats werd de Faculteit Landbouwwetenschappen van de Universiteit gebouwd.

Meer details over de oprichting, huishoudelijk reglement en wetenswaardigheden over het Rasphuis vindt men bij:

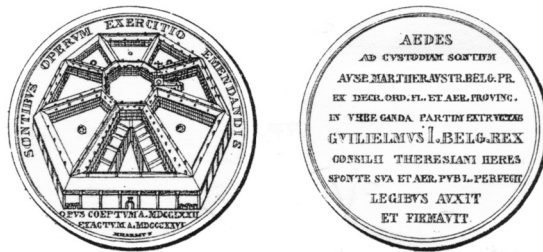
- Louis Stroobant: “Le Rasphuys de Gand”, in “Handelingen Maatschappelijke Geschiedenis en Oudheidkunde, 1898.

- Louis Stroobant in “Inventaire archéologique de Gand”, Catalogue descriptif et illustré des monuments, oeuvres d’art et documents antérieurs à 1830, publié par la Société d’archéologie de Gand, fascicule XIV, décembre 1899.
- Daniël Van Ryssel in “Ghendtsche Tydingen” 2009/4/ 310-312 (i)

Wanneer de werken in 1826 volledig beëindigd waren, werd , zoals ter gelegenheid van alle belangrijke gebeurtenissen gebruikelijk was en nog steeds is, een medaille gemaakt om dit feit te herdenken (3). Enkele exemplaren werden vervaardigd in goud, iets meer in zilver en veel in brons. Over de opdracht en het vervaardigen van deze medaille is in de “Gazette van Gend” jaargangen 1825-26 niets te vinden (ook niet over de volledige afwerking van het gebouw in 1826). Het was een werk van de Gentse medailleur / penningontwerper Joseph Pierre Braemt (4). De medaille heeft een doormeter van 32,6 mm.

Fig. 1.

Keerzijde: (Op 10 regels)

Voorzijde: Gezicht op het tuchthuis in vogelperspectief

Randschrift (bovenaan, klimmend):

SONTIBVS OPERVM EXERCITIO EMENDANDIS

Op de afsnede (op 3 regels):

OPVS COEPTVM A. MDCCLXXII

EXACTVM A. MDCCCXXVI

BRAEMT F.

(A. = ANNO)

(F. = FECIT)

Vertaling randschrift: Om de misdadigers door werkverschaffing te verbeteren

Vertaling afsnede: Het werk werd begonnen in het jaar 1772

Het werd voltooid in het jaar 1826

Braemt heeft (deze medaille) gemaakt

AEDES
 AD CVSTODIAM SONTIVM
 AVSP. MAR. THER. AVSTR. BELG. PR.
 EX DECR. ORD. FL. ET AER. PROVINC.
 IN VRBE GANDA PARTIM EXTRVCTAS
 GVILIELMVS I. BELG. REX
 CONSILII THERESIANI HERES
 SPONTE SVA ET AER. PVBL. PERFECIT
 LEGIBVS AVXIT
 ET FIRMAVIT

Zonder afkortingen luidt de tekst: Aedes ad custodiam sontium auspiciis Mariae Theresiae Austriae Belgii Praefecti ex decreto Ordinum Flandriae et aerarii Provinciae in urbe Ganda partim extractas Guilielmus I Belgarum Rex consilii Theresiani heres sponte sua et aerario publico perfecit legibus auxit et firmavit.

Vertaling: Het huis tot bewaring van misdadigers dat onder het bestuur van Maria Theresia van Oostenrijk, landvoogdes der Nederlanden, volgens besluit van de Staten van Vlaanderen en van de schatkist van deze provincie in de stad Gent gedeeltelijk werd opgericht, heeft Willem I, koning der Nederlanden, als erfgenaam van het plan van (Maria) Theresia, uit vrije wil uit de staatsschatkist doen afwerken, door middel van besluiten vergroot en bekrachtigd.

Ongeveer een jaar geleden is uit de nalatenschap van een bekend Gents verzamelaar een penning in verband met het Rasphuis tot ons gekomen waarover in de numismatische literatuur, in verzamelaarskringen en in het archief van het Gevangenis­museum te Merksplas niets bekend was. Een dergelijke penning is ook niet te vinden in de numismatische verzamelingen van de Stad Gent en van de Gentse Universiteit. Slechts na lang opzoekingswerk en met een beetje geluk vonden we dat deze penning voordien had toebehoord aan Georges Cumont (1852-1931), advocaat bij het Hof van Beroep te Brussel, bekend numismaat en secretaris van de “Société royale de numismatique”. (5) Hij kreeg de penning in 1904 in handen (6).

Fig. 2.

Voorzijde: Op het veld:

Voorzijde

de

Brons, 37 mm, parelrand

Vlaamse leeuw naar links,
Bovenaan: een kroon
Dalend langs de rand (v.r.n.l.): SAEVIT. NUTRIT. EMENDAT. enkele bladeren
Vertaling: Hij gaat tekeer/is woedend. Hij voedt/tracht te verhelpen.
Hij verbetert/maakt weer goed.
(Hij = bedoeld wordt “de leeuw, de overheid”)
Bovenaan: het achteraf ingeslagen getal 20 en in het midden eveneens achteraf
ingeslagen het woord PORTIER

Keerzijde:

In een krans van takken, bladeren en bloemen:
2 sleutels geplaatst in de vorm van een kruis
PERMIS
POUR
UNE FOIS
1788
(Vertaling: Vergunning voor één keer)

Op de rand van de penning werd ingeslagen:
VERMEREN MAISON DE FORCE A GAND 1855

Georges Cumont heeft een Gentse collega van hem ingeschakeld, een zekere Joseph Maertens, en die persoon heeft opzoekingen gedaan in het tuchthuis en de volgende resultaten bekomen:

- een dergelijke penning is hoogst waarschijnlijk het enig teruggevonden exemplaar;
- te midden van een hoop oud ijzer werd de matrijs waarmee de penning werd geslagen, teruggevonden;
- in de gevangenisregisters werd de naam “Vermeire (sic!) gevonden, Jean-Bernard, hoofdportier (7) van het Rasphuis van 10 februari 1830 tot 12 maart 1856, de datum van zijn op rust gaan.

De matrijs voor deze penning is dus gemaakt onder Jozef II (zie de datum en de stijl is duidelijk Louis XVI) en heeft blijkbaar gediend om penningen te slaan in de daaropvolgende periodes. Deze penning is gebruikt door een zekere Verme(i)re in 1855 en op dat moment heeft men er het cijfer “20”, het woord “portier” en het randschrift ingeslagen. De betekenis van het cijfer “20” is onduidelijk. De datum van 1788 is dus gebleven, de teruggevonden matrijs bewijst dat. Het is onmogelijk te zeggen of er voor en na Verme(i)re nog dergelijke penningen werden geslagen. Waarschijnlijk wel, maar niets werd teruggevonden. Deze penning met daarop “Permis pour une fois” is ongetwijfeld een uitgangsvergunning en moest bij het terugkomen als controle aan de portier overhandigd worden. L.Stroobant, die het in zijn artikel

(zie noot 7) uitgebreid heeft over de rol van de portier, vermeldt daar echter niets over.

De naam van de graveur van deze penning is onbekend. Aan de stijl ervan is wel te zien dat het een middelmatig graveur betreft. Hij was waarschijnlijk te Gent gevestigd en omdat het om een beperkt plaatselijk gebruik betrof, heeft men zich waarschijnlijk om financiële redenen niet gewend tot de hoofdgraveur van de Munt te Brussel, de bekende Théodore Van Berckel.

Georges Cumont heeft ook een foto kunnen maken van het ijzeren instrument waarmee deze penning werd geslagen. Er is heden ten dage daarvan geen spoor meer te vinden..

Fig. 3.

2. De gevangenis op de Nieuwe Wandeling

Ter gelegenheid van de ingebruikname van de gevangenis op de Nieuwe Wandeling op 31 januari 1862, werd eigenaardig genoeg van staatswege geen medaille uitgegeven. Gelukkig heeft later een van de beste Belgische graveerders, nl. Jacques Wiener (8) in zijn serie “Belgische gevangnissen” ons een prachtige medaille van de gevangenis op de Nieuwe Wandeling nagelaten. Ze

bestaat in zilver en in brons en heeft een diameter van 5,9 cm.

Fig. 4

Voorzijde: Bovenaan: MAISON DE SURETÉ CELLULAIRE À GAND

Zicht op de gevangenis, vooraan en in klein vogelperspectief

Op de afsnede (op 8 regels):

VICTOR TESCH, MINISTRE DE LA JUSTICE
NAP. VERHEYEN, ADMINISTR DES PRISONS.

E.DUCPETIAUX, INSPTR GÉNL DES PRISONS

J.J. ROUSSEAU, INSPTR DES PRISONS.

F.DERRE, ARCHITECTE.

A.BRAIVE ET P.SENAVE,

ENTREPRENEURS

J. WIENER F. (F. = fecit, heeft gemaakt)

(Van de bronzen medaille bestaat er een variante: zonder regel 6 en 7)

Keerzijde: Bovenaan: REGNE DE LEOPOLD I ROI DES BELGES

Grondplan van de gevangenis

Onderaan: 1858 – 1861

3. Gents gevangenisgeld

Naast het officiële geld, geld uitgegeven door de staat, bestaat er ook geslagen of gedrukt geld dat uitgegeven werd door particulieren. Het meest bekend zijn de zgn. Engelse tokens gedurende de 17de, 18de en 19de eeuw: wegens gebrek aan klein- en wisselgeld werden door industriële ondernemingen en handelaars commerciële munten, pennies en halfpennies, uitgegeven en dat in zeer

grote hoeveelheden, ong. 250 ton. Dichter bij ons is er het noodgeld dat tijdens en vlak na de 1ste. Wereldoorlog in enkele landen werd uitgegeven: veel steden en gemeenten in België gaven papiergeld uit, ook Gent. Slechts twee steden gaven ook metalen geld uit: Gent en Flémalle-Grande.

Behalve metalen geld dat werd aangemaakt om de nood aan klein- en wisselgeld te lenigen en noodgeld tijdens oorlogen, doken in de 19de eeuw overal als geld penningen en jetons op, echt privégeld. Dergelijk “geld” bestaat voor mijnen, fabrieken, de horecasector, coöperatieven, enz. (9) Er bestaat ook metalen en papierengeld voor hospitalen en gezondheidscentra, geld bestemd voor het leger, krijgsgevangenen, bootgeld en voor de gevangenis.

Bij ons begon het gebruik van geld in de gevangenis tijdens en door het Hollands bewind (1815-1830). Omstreeks 1820 maakte de Hollandse “Maatschappij voor Weldadigheid” er gebruik van in de inrichtingen van Frederiksoord, Ommerschans en Venhuizen. Het Amsterdamse armenhuis “Werkhuis” gebruikte er in 1824 en in de staatsgevangenis van Baarle-Hertog, Hoorn en Leeuwarden kende men gevangenisgeld. M.De Witte heeft uitgelegd hoe dit fictief geld zoals o.a. gevangenisgeld wordt genoemd, bij ons werd gebruikt: dit geld diende om aan de geïnterneerden en gevangenen de producten te betalen die door hen in de gevangenis werden gemaakt. Dit geld was slechts geldig in de instelling waarvan de naam op het geld vermeld stond. Bij de invrijheidsstelling wisselde de vrijgelatene bij de directeur dit fictieve geld om voor echt geld. De gevangene kon dit geld ook gebruiken in de kantine van zijn gevangenis.(10)

Tijdens het Hollands bewind werd fictief geld aangemunt dat bestemd was voor gebruik in de staatsgevangenis van Aalst, Gent, Vilvoorde en Saint-Bernard (11). Het invoeren daarvan gebeurde door het Koninklijk Besluit van 11 februari 1823 en dit bleef zo tot na de Belgische Revolutie van 1830. Ze zijn gemaakt van wit ijzer en tin en werden te Brussel geslagen.

1.

Tin - 23,5 mm - 3,60 g
Voorzijde: GEND
Keerzijde: 20 CENTS

2.

Tin - 23,5 mm - 3,50 g
Voorzijde: GEND
Keerzijde: 10 CENTS

3.

4.

Tin - 21,5 mm - 2,75 g
Voorzijde: GEND
Keerzijde: 5 CENTS

Tin - 15,5 mm - 1,10 g
Voorzijde: GEND
Keerzijde: 1/2 C

5.

Tin - 18,5 mm - 1,75 g
Voorzijde: GEND
Keerzijde: 1
CENT
(geen afbeelding beschikbaar)

In 1832, na het invoeren van de frank (wet van 5 juni) werd het bestaande gevangenisgeld grotendeels overstempeld met een Belgische leeuw en dit om de waarde “cent” om te vormen tot centiem.

Fig. 9

In 1833, 1838, 1841 en 1848 werden koperen muntstukken vervaardigd voor de staatsgevangenis om de stukken uit de Hollandse periode te vervangen. Ze werden geslagen te Brussel. Het betreft stukken van 25, 5 en 1 centiem. Op de voorzijde staat binnen een rand bestaande uit korrels:

ROYAUME DE BELGIQUE

GAND (13)

jaartal

Op de keerzijde: MONNAIE FICTIVE

De waarde (25 centimes of 5 centimes of 1 centime)

Fig. 10

25 centimes: koper -
5 centimes: koper -
1 centime: koper -

Fig. 11

28 mm - 10 g
22 mm - 4 g
17 mm - 2 g

Fig 12

In 1848 (ministrieel rondschrijven van 19 juni 1848 aan de gouverneurs van de provincies Antwerpen, Brabant en Oost-Vlaanderen) werd dit fictief geld afgeschaft. Alleen de weldadigheidskolonies van Hoogstraten, Merksplas en Rijkevorsel bleven verdergaan met het uitgeven van eigen geld en in de 20ste. eeuw zien we in de instellingen van Rekem en Doornik privégeld opduiken.

Willy Rouquart

NOTEN

- (1) 1986/1/2-27 (i)* 1987/4/187-189* 1988/6/334/335 * 2002/3/153* 2009/4/310-312*
- (2) Gazette van Gend, nr.1429 van donderdag 25 augustus 1825: “Verleden maandag (d.i. 22 augustus) heeft alhier met grote plechtigheid plaetse gehad het leggen van den steen van eere, in den bouw der dry vleugels, die moeten voltrekken het prachtig gebouw der gevangnisse waer van de onderneming in het jaer 1772 besloten wierd door de Staeten van Vlaenderen, onder goedkeuring van de keyzerinne Maria-Therese”.
- (3) J.Dirks, “Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende Penningen, geslagen tusschen November 1813 en November 1863”. Haarlem 1889. Nr. 286.
- (4) J.P. Braemt (Gent 1796 – Sint-Joost ten Node 1864): Hij was de eerste hoofdgraveur van de Belgische Munt te Gent en ondervoorzitter van de “Société des Beaux Arts et de Littérature”. Hij heeft zeer veel belangrijke (vooral Gentse) medailles gemaakt, waaronder de prachtige medaille voor de “Société royale d’Agriculture et de Botanique de Gand” met daarop het hoofd van de Romeinse godin Flora.
- (5) Het is zeker dat het dezelfde penning betreft: dezelfde slijtage op precies dezelfde plaatsen bewijst dat.
- (6) Georges Cumont heeft over zijn zoektocht en over deze penning een artikel geschreven in:

“Annales de la Société d’Archéologie de Bruxelles”. Tome XIX, 1re. et 2e. livraisons 1905. Een zeer korte samenvatting van dit artikel vindt men in “ Inventaire archéologique de Gand”, oktober 1905.

- (7) Over de functie van de hoofdportier in het Rasphuis: Zie L. Stroobant, “Le Rasphuys de Gand”, in “Handelingen maatschappelijke Geschiedenis en Oudheidkunde, 1898”.
  - (8) Jacques Wiener (1815-1899): Eén van de bekendste graveerders van munten en medailles en ontwerper van de eerste Belgische postzegel. Op gebied van medailles zijn vooral bekend: Belgische kerken, kathedralen van Europa en Belgische gevangenissen.
  - (9) Zie voor de stad Gent het uitstekende werk van André Despretz: “Moderne Gentse penningen”, 1991.
  - (10) De Witte: “Catalogue des Poinçons et Matrices de Musée de l’Hôtel des Monnaies de Bruxelles, p.168.
  - (11) M. Thirion en F.J. Bingen: “Monnaies conventionnelles et monnaies de nécessité belges (1816-1916)”, 1970, Brussel.
Charles Dupriez: “Monnaies et essais monétaires de Royaume de Belgique et du Congo belge”, 1949, Tome II, p.351-355.
  - (12) Volgens de Brusselse munt zouden er ongeveer 17000 stukken van 25 centiemmen voor Gent geslagen zijn en ongeveer 7000 voor de drie andere gevangenissen (Thirion-Bingen, o.c., p.12, voetnoot 3).
  - (13) Voor de andere gevangenissen uiteraard een andere naam.
-